

2013 november Ról-ról

Almási Miklós: Élet a csapdában (Mihályi Péter: A magyar gazdaság útja az adósságválságba, 1945–1913. Budapest, 2013, Corvina Kiadó)

Az adósság – az esetek többségében – olyan, mint az időzített bomba. Egy darabig csak ül rajta az ember, minden nyugis, majd fizetem a kamatot, meg törlesztek. Aztán egyszer csak minden felrobban. Az a valuta, amelyben felvettem a hitelt, elszabadul. Mihályi Péter elemi, ám gyilkos erejű példán mutatja be hogyan: „Az MNB 1970 folyamán 1 millió dollár értékű jenhitelt vett fel 10 éves lejáratra. Az akkori árfolyamon ez 360 millió jennek felelt meg (1 \$ = 360 jen), aztán vártunk, vártunk, tény, hogy ez alatt a 10 év alatt a jen erősödött a dollárhoz képest (1 \$ = 227 jen – ezért aztán 1980-ban a 360 millió jenért már 1,6 millió dollárt kellett (volna) előteremteni az MNB-nek.” Árfolyamkockázat a neve, – ma már (körülbelül) tudjuk, hogy micsoda veszedelem ez. De ezen az elemi példán érzékelhető a csapda is: egymilliót vettünk fel, és ennek durván másfélszeresét kellene visszafizetni – a kamatokkal együtt nagyjából a dupláját (a példában az egyszerűség kedvéért a kamatköltség és a kockázati felár nem is szerepel). Igaz, hogy ez csupán az egyik, a pesszimista magyarázat, az optimista verzió szerint az árfolyamkockázat nem egyirányú utca, nyerni is lehet rajta. Az itt szereplő példán – a hatvanas évek jenerősödésén – Soros meggazdagodott.

A könyv 1945-től kíséri az adóssághegy növekedését, röviden: kezdettől fogva benne voltunk. Igazán azonban az olajválságtól (1973–74) válik veszedelmessé ez a függő viszony. Attól a pillanattól kezdve, amikor az olaj ára hirtelen a négyszeresére emelkedett, s vele természetesen majd minden áru, kaja-pia, hóbelevanc tétele az égbe szökött (árrobbanás). Az életszínvonal meg zuhant volna. Ezt megelőzendő jött a magyar kormányok bűnbeesése: indult a hitelfelvételek sorozata: amit a drága olaj a lakosság zsebéből (a gazdaságból) kivett, azt hitelekkel pótoltuk. Nehogy azt higgyük azonban, hogy ez csak hazai csábulás volt. Az európai kormányok is rákényszerültek erre az útra: a jónép ott is megszokott bizonyos életszínvonalat, fájdalmas lett volna az alkalmazkodás az új árviszonyokhoz, nem lehetett hirtelen ráereszteni a választókra, vagyis Nyugaton is megkezdődött az eladósodás: sorra buktak volna a kormányok, ha ezt az árrobbanást egy az egyben áthárítják a fogyasztóra.

Nem vigasztalásképpen mondom, de ez a „kiegészítés” mind a mai napig fennmaradt. Nem véletlen, hogy az EU-ban a GDP-arányos eladósodási arány valahol 60 és 80 százalék körül lebeg. Magyarország és a volt szovjet régió országaiban persze az alkalmazkodás eleve nem ment: a kádári vezetés meg volt győződve arról, hogy a hitelkényszer megáll Hegyeshalomnál. Hírhedt fogalom lett, hogy a „cserearányok romlása” nem jön át a határon. Vagyis amit mi termelünk, annak az ára nem romlik az exportpiacon, és amit behozunk külföldről ugyan drágább, de kigazdálkodható, tehát fenntartható a korábbi gazdaság szerkezet. Közben

megszaladt az eladósodás, felgyorsult a hitelfelvétel. A rendszer tehetetlenségi nyomatéka – bocsánat a képzavarért – ráült a hitelcsapra, az omladozó épület egyben tartása, illetve a hatalom fenntartása mindent felülírt.

Szóval beléptünk a bűnös területre. A rendszerváltozáskor nálunk 70 százalékon állt a GDP-hez viszonyított adósság aránya (abszolút értékben 20 milliárd dollár). De ennek veszélyét annak idején szinte senki sem látta. (A jónép egyáltalán nem érzékelte, hiszen a hitelvetelek halálos titokban történtek...) Mert – ahogy Mihályi írja – akkortájt többszörös illúzió foglyai lettünk: a költségvetés pozitív mérleget mutatott, a rendszerváltás gazdasági távlata (privatizáció!) csak jót ígért, szóval a kormányt nem fogta el a veszély érzete. A könyv azonban rámutat az igazi mumusra: az állami adósság mellett egyre nőtt a vállalatok és a lakosság eladósodása is. E három tényező együttes hatása pedig már életveszélyes volt.

A könyv érdekessége, hogy végre nyíltan tárgyalja azt az inkább városi legendákban szereplő opciót, miszerint 1989-ben kérhettük volna az adósság részleges elengedését. Mivel a kormány kiengedte az NDK-s állampolgárokat, ezért a jótettért viszonzásképpen járhatott volna nekünk valaminő adósság-kedvezmény. Mihályi szerint ez valós lehetőség volt, igaz, csak pár hónapig, amíg meg nem történt a német újraegyesítés. Addig – talán – a nyugatnémet kormány hajlandó lett volna segíteni, ha kérjük. Nem kértük. A berlini fal leomlása után ez az ajtó bezárult, a hitelfeltételek pedig szigorodtak. Kellott volna kérni? Jól jártunk volna vele? Mihályi inkább azt idézi fel, hogy a nyugati hatalmak (elsősorban Amerika) nem nézték volna jó szemmel az adósság elengedését, attól tartottak, hogy az ország vezetői presztízsberuházásokra fordítják a felszabadult pénzt. (Inkább az életszínvonal javítására, mondanám, de nem voltam ott a hátsó szobák tárgyalásain.) Ha már szóba jött, véleményem szerint jobb lett volna valaminő adósságkönnyítéssel belemenni a rendszerváltásba, hiszen – az akkori korszak optimizmusa ellenére – már az új felállás (privatizáció) első éveiben nagyot buktunk. (A könyv a visszaesést negyven százalékra taksálja – és ezt a buktát szerintem máig nem hevertük ki.)

A tényeket, számokat illetően számos revelatív adatot olvashatunk – melyek persze hiányoznak a KSH évenként megjelenő zsebkönyvből –, szóval kijózanító ez a hosszmeteszeti elemzés: ezen a lejtőn megállni, a lecsúszást megállítani, netán visszakapaszkodni hihetetlen nehéz, ha nem lehetetlen. Mihályi dicséretére legyen mondva, nem fukarkodik a kellemetlen igazságok (tények) sorolásával. A következő éveket tekintve még az is elképzelhető, hogy két számjegyű lesz a GDP csökkenése, és összeomlik a bankrendszer. Tetszik ez a könyv: negyven év szépítgetése után nem árt egy ilyen jeges zuhany, jó lesz vigyázni!

Az adósságteher fojtogató hatására, ha későn is, ráébredtünk. Benne vagyunk. És ahogy én látom, ezt az adósságmennyiséget nem is lehet visszafizetni – legalábbis belátható időn belül nem. Ami nem nagy újság. A dél-európai adósságtömeggel kapcsolatban a befektetők már tudják, hogy Görögországba, Spanyolországba fektetett pénzüket – legalábbis teljes összegében – nem fogják viszontlátni. De a helyzet paradox, amíg egy-egy ország fizeti az esedékes kamatokat, valamint a hitelek lejártakor teljesít, addig a befektető „pénzénél van”. Mert egyes esetekben már a hitelezett összeg dupláját, tripláját is visszakapta. Ha cinikus lennék, azt mondanám, életjáradéknak is felfogható az eladósodott, de fizetőképes országok kamattörlesztési gyakorlata. Még egyszer mondom: ma már akkora az európai (vagy némi túlzással: a globális) adósságszint, hogy az már nem fizethető vissza, belőle kikeveredni nemigen lehet.

Az a kérdés piszkál, hogy lehet-e a mai világban ilyen nagyságú adósságtétel nélkül élni – legyen az akár állami, akár vállalati. Nekem úgy tűnik, hogy bármennyire is abnormális ez a hatalmas adósságszint, nélküle nem megy az élet. Nem is csak nálunk. Nézzünk körül a világban: Japán kétszáz százalékos GDP-arányos adósság felé tart, Amerikában hetekig folyt

az adósságplafon – jelenleg tizennégyezermilliárd dollár körüli tétel – emelése körüli vita, bár ott – a durva politikai zsarolást leszámítva – könnyebb a dolog: ha ismét beindul a pénznyomtatás, újra likvid lesz a gazdaság.

Tudom persze, hogy nem mindenütt ilyen sötét a helyzet, vannak minimálisan eladósodott hatalmak (Kína), sőt léteznek pozitív szaldójú országok is. De úgy tűnik, hogy az adósság valahogy beépült a posztmodern gazdaságba. Vagyis nélküle nem megy sem az öregedő társadalom életminőségének szinten tartása, sem az innováció, sem a ráállás a fejlődési pályára. Ugyanakkor az is tudom, hogy az eladósodás szintjének van felső határa: ha az adósság a GDP 90 százalékát eléri, akkor már olyan magas lesz a kamattörlesztés, hogy lehetetlenné válik a gazdaság fejlesztése, az az ország, amely nem fékezi meg az eladósodását, lefelé tartó spirálba kerül. (Igaz, hogy ezt az arányt is támadják már azzal, hogy e tézis Kenneth Rogoff és társa itt-ott hibás számításain alapul. De ezt a kibúvót most hagynám, mert nekem is az a sejtésem, hogy bizonyos határokon túl már csak durva hanyatlás következik, annak sokféle formájával egyetemben.) Annyit meg Mihályi könyve is bizonyít, hogy az adósságszolgálat (kamatfizetési teher) majdnem elviselhetetlen nyomás a költségvetésen: a GDP-hez viszonyított bruttó kamatkiadás 20-22 százalékra nőtt, és ez az arány az adósságállomány növekedésével csak tovább duzzadt. Egyszóval, ha valaminő gazdaságfejlődést akar az ország, akkor ezt a folyamatot meg kellett (meg kell) állítani. Mindemellett azt is tudom, hogy ennek nagy ára van: túl a legatyásodáson, Magyarországon 2008 óta rohamosan csökken (gyakorlatilag leállt) a beruházási arány, megkezdődött a nemzeti vagyon felélése, az adósság szint minimális csökkenése (szinten tartása) mellett.

Akkor most végre a könyv fő témájáról, a csapdáról, amelyben benne vagyunk. Az *adósságcsapda* azt jelenti, hogy költségvetési visszafogással, spórolással, befektetések elhalasztásával csökkenjenek a kiadások, s így lehessen fizetni a kamatokat (ne kelljen újabb kölcsönöket felvenni a kamattörlesztéshez). Igen ám, de a spórolás leállítja fejlődést, az ország lefelé tartó spirálba kerül. Mihályi többször is rámutat, hogy a kamatteher százalékos aránya gyorsabban nő, mint ahogyan a GDP bővül. Ami durván azt jelenti, hogy pilótajátékhoz hasonló gazdaságpolitikába zökkentünk. A megtermelt jövedelemnél több kiadást újabb hitelekkel fedezzük, ami növeli az adósságot, s közben zsugorítja azt a gazdaságot, amelynek a többletkiadásokat kellene fedeznie.

Őszinte, mélyre ásó könyv, számokkal dokumentál, nem halandzsákkal, amelyekből jól el vagyunk látva. A számok, táblák egyre ritkábbak, ezért aztán Mihályi Péter adathalmazáért hálás vagyok. És persze azért is, hogy a végső mérleget illetően sem teketóriázik. „Az eladósodás végigkísérte Magyarországot a XX. században. Kétszer volt deklarált államcsőd, de sokkal többször vészesen csödközeli helyzet. (...) Magyarország kizárólag a saját erejére támaszkodva soha nem tudott hiteles befektetői célponttá válni. Akkor kapott jelentős mennyiségű és relatíve nem drága hitelt külföldről, ha az ország mögött ott állt egy garantáltan fizetőképese támogató. A szocializmus idején ez a Szovjetunió és Kína volt, a rendszerváltás óta pedig az IMF és az EU.” Világos beszéd olyasmiről, amiről sokszor megfeledkezünk. Aztán még két gyöngyszem. Az egyik: „az adósságállomány – ha egyszer létrejött – önálló életet kezd élni. Különösen akkor, ha a hitelfeltevő idegen valutában adósodott el.” Ennek következményeit csak most kezdjük felismerni. A másik: „2006 óta az ország elsődleges problémája nem az államadósság, hanem a háztartások és a vállalati szektor magas eladósodási szintje.” Ez utóbbi szöveget ütött a fejembe, mert ugyan más dimenzióban szó esik erről – devizatartozások –, azonban e jelenséget ilyen államgazdasági szinten nem gondoltam (gondoltuk) végig. Most se tudom végiggondolni, csak a frász kerülget, mert ezzel a kettős adóssághányaddal nehéz lesz mit kezdeni, ha egyáltalán lehetséges lesz kezelni.

Elemzése végén Mihályi Péter a lehetséges kiutat is említi: „az adósságcsapdából csak

egyetlen kiút van, az euró mielőbbi bevezetése. Csak ez biztosíthatja Magyarország számára azt a hitelességet, amiben bízva, ismét megindul a külföldi működő tőke nagyvonalú beáramlása”. Persze, ahogy írja, ez se lesz olcsó megoldás, az átállással minden megdrágul, főképp a korábban felvett forinthitelek kamatai nőnek... De a „büntetőkamatokhoz”, a hitelbiztosítási felárhoz már hozzászoktunk – mondanám –, szóval akkor csak várjunk. Ne add fel a reményt, a csapda nem végleges lakóhely.

Mihályi Péter: A magyar gazdaság útja az adósságválságba, 1945–1913. Budapest, 2013, Corvina Kiadó, 208 oldal, 2690 forint.

Kapcsolódó írások:

1. **Almási Miklós: A Gépezet szelleme (Csepeli György: A hatalom anatómiája. Kossuth Kiadó, 2013, Budapest.)** A hatalom filozófiai-szociológiai kézikönyve, tartalomjegyzéke, eszközei, pszichikai feltételei: minden, amit...
2. **Almási Miklós: Lendvai mint superbrand (Paul Lendvai: Három élet. Beszélgetés Mihancsik Zsófiával. Budapest, 2012, Kossuth Kiadó.)** Nagy figura, úgy értem azon a képen, ami Mihancsik Zsófia...
3. **Almási Miklós: A modern „képnézés” fordulata (Manet és tsai...) (Ross King: Párizs ítélete. Az impresszionizmus születésének évtizede. Budapest, 2013, Park Kiadó.)** Elképzelni se tudjuk, milyen lehetett az a Párizs és az...
4. **Pető Iván: Szélsőjobb, szélsőbb jobb, még szélsőbb jobb (Paksa Rudolf: A magyar szélsőjobboldal története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012; Paksa Rudolf: Szálasi Ferenc és a hungarizmus. Jaffa Kiadó, Budapest, 2013; Paksa Rudolf: Magyar nemzetiszocialisták. Osiris Kiadó, Budapest, 2013.)** A fiatal, 1981-es születésű történész, Paksa Rudolf, a témában közölt...
5. **Rainer M. János: Szót érteni, önmagunkét (Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből 1945–1989. Budapest, 2010, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 436 oldal, 3800 forint.)** Tanulmánykötetet összeállítani hálás, bár mindig némileg kockázatos feladat. Akár egy-egy...

Cimkék: **Almási Miklós**

